

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИНГ ҲУҚУҚИЙ-ИЛМИЙ АСОСЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ТАРИХИ

А.Х. Дониёров

профессор, т.ф.д Тошкент давлат шарқшунослик университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13896694>

Аннотатсия. Мазкур мақолада XXI асрда юз бераётган этнослараро муносабатлар ва маданиятлар бирлашуви жараёнида этнотуризмни шакллантириш халқнинг миллий ўзлигини сақлаб қолиш, ҳар бир ҳудудни ягона этник ва маданий макон сифатидаги ўрнини белгилаш долзарб аҳамият касб этиши кўрсатиб ўтилган.

Калим сўзлар: этнослараро, Зиёрат сайёҳлиги, Ўзбектуризм, урф-одатлар.

Аннотация. В данной статье показано, что в процессе межнациональных отношений и объединения культур в XXI веке формирование этнотуризма имеет актуальное значение для сохранения национальной самобытности народа, определения места каждого регион как единое этнокультурное пространство.

Ключевые слова: межнациональный, Паломнический туризм, узбекский туризм, традиции.

Abstract. In this article, it is shown that in the process of inter-ethnic relations and unification of cultures in the 21st century, the formation of ethno-tourism is of urgent importance to preserve the national identity of the people, to determine the place of each region as a single ethnic and cultural space.

Keywords: interethnic, Pilgrimage tourism, Uzbek tourism, traditions.

XI асрда юз бераётган этнослараро муносабатлар ва маданиятлар бирлашуви жараёнида этнотуризмни шакллантириш халқнинг миллий ўзлигини сақлаб қолиш, ҳар бир ҳудудни ягона этник ва маданий макон сифатидаги ўрнини белгилаш долзарб аҳамият касб этади. Зиёрат сайёҳлиги “маданиятлар ўртасидаги мулоқот” орқали тинчликни сақлаш ва халқларнинг яқинлашишига ҳисса қўшадиган, маданий, гуманитар ривожланишнинг бош омили ҳамда миллий анъаналар, урф-одатларни сақлаб қолиш воситаси ҳам ҳисобланади.

Мустақил давлат сифатида халқаро стандартларга жавоб берадиган туризм индустрияси ҳамда инфратузилмасини барпо этиш учун халқаро меъёрларга жавоб берадиган тартиб-қоидаларни ишлаб чиқиш мақсадида ҳукумат ушбу соҳанинг эҳтиёж, талаб ва таклифларни ўрганиш натижасида 1992 йил 27 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбектуризм” миллий компаниясини ташкил қилиш тўғрисида» ги Фармони қабул қилинди. Мустақилликнинг дастлабки даври, яъни 1992 йил сентябрда Ўзбекистон халқ анъаналарини ва маросимларини тиклаш, тарих ва маданият ёдгорликларини сақлаш, ўрганиш ва таъмирлаш ҳамда 2000 йилгача бўлган даврда республикада туризмни ривожлантиришнинг тизими (концепцияси) ва дастури тасдиқланган.

Дастурга кўра:

биринчидан, мамлакатда сайёҳлик саноатини ривожлантириш азалий анъана ва маросимларни, маданий ва номоддий мерос ёдгорликларини сақлаш, асраб-авайлаш ва кенг тарғиб қилишни маблағ билан таъминловчи муҳим манбаси бўлиши;

иккинчидан, “Буюк ипак йўли” маршрутини ишлаб чиқиш ва алоҳида эътиборга олиш;

учинчидан, туризм, жумладан, чет эл туризми соҳасида малакали миллий кадрларни (менежерлар, иктисодчилар, экскурсия раҳбарлари, сервис хизмати ходимлари ва шу кабилар) тайёрлаш;

тўртинчидан эса туризм инфратузилмасини, соҳадаги сервис хизмати, мавжуд техник базани мустаҳкамлаш ва яқин келажакда қўшимча янги объектларни (жойлаштириш воситаларини, транспорт ва маданий хизмат кўрсатиш, умумий овқатланиш ҳамда халқ амалий санъати маҳсулотлари савдо дўконларини) куриш каби долзарб чора-тадбирларни амалга ошириш белгиланган. Ушбу дастурда белгиланган вазифалар 2000 йилгача бўлган даврда асосан амалга оширилгани тадқиқот давомида аниқланди.

Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлаки йилларида “Ўзбектуризм” миллий компанияси ташкил этилиши ва унинг ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилиши натижасида соҳада жаҳон туризми ривожланиши тажрибасини ўрганиш ҳамда ўлкада сайёҳликнинг тарихий илдиэлари мавжудлигини ҳисобга олиб, миллий туризмнинг ўзига хос миллий модели яратила бошланди. Туризмнинг давлат томонидан бошқарилиши асосида марказий ва ҳудудий бўлимлар фаолияти йўлга қўйилди.

1995-2000 йилларда Буюк ипак йўлида жойлашган қадимий шаҳарларда маданий меросни асраш, маданий мерос ёдгорликларидан туризмни ривожлантириш учун янада самарали фойдаланиш, замонавий туризм инфратузилмасини барпо этиш каби тадбирларни ўз ичига олган “Мерос” дастури 1995 йил августда ишлаб чиқилди. Буларнинг барчаси халқаро ва ички сайёҳлар сонининг ўсишига таъсир қилди.

Ўзбекистонда туризмнинг ташкилий асосларини яратишда Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 25 сентябрдаги 335 сонли қарорининг ҳам, маълум даражада ўрни бор. Ҳужжат асосида, Ташқи ишлар вазирлиги ҳузурида Маданият, фан ва сайёҳлик тизимида халқаро ҳамкорлик бошқармаси тузилди. Бошқармага хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан республикадаги вазирлик ҳамда ташкилотларнинг сайёҳлик, маданият ва фан соҳасидаги алоқаларини ривожлантириш вазифалари белгиланди.

Бундан ташқари, туризм соҳасини ривожлантиришда меҳмонхона хизматларининг яхшиланиши ҳам катта аҳамиятга эга. Соҳанинг мазкур йўналишини тартибга солишда 1998 йил 12 январдаги 389 сонли “Ўзбекистон Республикасида меҳмонхона хизматларини кўрсатиш қоидалари” ҳужжати муҳим рол ўйнайди. Ушбу меҳмонхона хизматлари кўрсатиш қоидалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фармойиши билан ишлаб чиқилган бўлиб, идоравий бўйсунуш тоифаси ва мулкчилик шаклидан қатъий назар, барча турдаги меҳмонхоналарга жорий этилди.

Ўзбекистонда туризм бўйича юқори малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, кадрлар масаласида халқаро ҳамкорликни кучайтириш ҳамда сайёҳликнинг иқтисодий аҳамиятини ошириш мақсадида 1999 йил 30 июнь “Ўзбекистонда туризм соҳаси учун малакали кадрлар тайёрлаш тўғрисида”ги Фармони ҳамда 1999 йил 2 июлдаги “Ўзбекистонда туризм соҳаси учун кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори қабул қилинди.

Мазкур ҳуқуқий асосларга кўра:

биринчидан, Тошкент давлат иқтисодиёт университетида халқаро туризм факультетини ташкил этиш, Тошкент туризм касб-ҳунар коллежини ташкил этиш ва уларни малакали педагог ўқитувчилар билан таъминлаш, кадрлар маркетингини юритиш;

иккинчидан, 2000-2005 йиллар давомида Бухоро, Самарқанд, Хива, Фарғона, Термиз ва Шаҳрисабз шаҳарларида туризмга ихтисослаштирилган касб-хунар коллежларини босқичма-босқич ташкил этиш;

учинчидан, “Ўзбектуризм” МК туризм соҳасидаги таълим муассасаларининг халқаро ва хорижий сайёҳлик ташкилотлар ва ўқув-илмий марказлари билан ҳамкорлик қилишига, хорижий инвестицияларни жалб қилиш, халқаро ташкилотлар томонидан ўтказиладиган сайёҳлик дастурларда қатнашишига амалий ва ҳомийлик ёрдамини бериши каби вазифалар белгиланган.

1991-1999 йилларда туризмни ривожлантиришда ҳуқуқий асосларнинг яратилиши ва ташкилий жиҳатларни амалга оширилиши натижасида бир қатор ижобий ўзгаришларга эришилди. Жумладан:

1) туризмнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари яратилди, такомиллаштирилди, соҳани ривожлантириш бўйича идоралараро Кенгашнинг фаолияти йўлга қўйилди;

2) туризм соҳаси учун ягона жавобгар ва бошқарувчи давлат ташкилоти – “Ўзбектуризм” миллий компанияси ташкил этилди;

3) халқаро сайёҳлик ташкилотлар ва ваколатхоналар билан алоқалар ўрнатилди;

4) Буюк ипак йўлининг тикланишида Ўзбекистоннинг иштироки соҳанинг маълум даражада ривожланишида туртки бўлди;

5) миллий сайёҳлик фаолиятини халқаро меъёрлар андозасида ташкил этишда муҳим чоралар кўрилди;

6) сайёҳларнинг туризм соҳасидаги фирмалар, ташкилотлар билан муносабатларни йўлга қўйиш, хорижий сайёҳларга эркин алмаштириладиган валютада хизмат кўрсатиш тартибларининг жорий этилиши каби ўзгаришлар, шунингдек, хусусий сайёҳлик ташкилотлари уюшмасининг (хусусий туризм ташкилотлари манфаатларини ҳимоя қилувчи) тузилиши, меҳмонхоналарда хизмат кўрсатиш қоидаларининг белгиланиши соҳасидаги бир қатор муаммо ва камчиликларни бартараф этишда имконият яратди.

“Ўзбектуризм” бошчилигида миллий туризм индустриясини яратиш, унинг ташкилий ҳамда меъёрий ҳуқуқий жиҳатдан шакллантиришда анчагина ижобий ўзгаришларга эришилган бўлса-да, аммо 1991-1999 йиллар давомида туризмнинг бир қатор тармоқларида муаммолар ҳам сақланиб қолди. Улар қуйидагилардан иборат:

1) соҳада малакали кадрларнинг танқислиги;

2) сайёҳлик инфратузилманинг бир текисда ривожланмаганлиги (Сурхондарё, Қашқадарё ва Фарғона водийсида сайёҳлик инфратузилманинг ривожланмаган);

3) хорижда миллий сайёҳлик маҳсулотнинг фаол рекламаси йўлга қўйилмаганлиги;

4) виза тартибидаги камчилик ва ноқулайликлар, божхона ва чегарадаги туристларни бездирадиган расмийчиликларнинг кўплиги;

5) сайёҳлик мавсум даврида асосий сайёҳлик марказларда меҳмонхоналарнинг камлиги;

6) Ўзбекистонга авиачипталарнинг юқори нархлари ва меҳмонхона нархларининг хизмат кўрсатиш даражасига мос келмаслиги эди.

Ўзбекистон туризмида 2017-2019 йилларда жадал ўзгаришлар амалда оширилди. Бу жараённинг асосий омили Президент Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан бошланган ислохотлар бўлди. 2016 йил 2 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4861-сонли Фармон билан туризм соҳасида янги ислохотлар даври бошланди.

Фармон сайёҳлик соҳасида тарихий маданий мероси ва кўп минг йиллик кадриятлари билан Марказий Осиёда устун мавқега эга бўлган Ўзбекистонда ушбу соҳани иқтисодийнинг стратегик муҳим тармоқ сифатидаги ўрнини мустаҳкамлаш, либераллаштиришнинг иқтисодий ҳамда ташкилий ҳуқуқий шарт-шароитларини ишлаб чиқиш ва қисқа муддатларда жорий этиш ҳамда янги сайёҳлик турлари, маҳсулотлари ва йўналишларини яратиш билан жаҳон туризм бозорида ўзига хосликни намоён этиш орқали янги сайёҳлик гуруҳлари ва улар келадиган давлатлар географиясини кенгайтириш мақсадида ўрта муддатли истиқболдаги туризм индустриясининг жадал ривожланишига хизмат қиладиган илғор инновацион ечимлар ҳамда долзарб вазифалари белгиланди.

Туризм соҳасида ижобий ўзгаришларни амалга оширишда 2018 йил 6 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитасининг фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3510-сонли қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 22 октябрдаги “Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиши қоидалари”га оид 845-сон қарори муҳим аҳамиятга эга. Ушбу меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардаги ижобий ўзгаришлар замонавий сайёҳлик соҳасида бошқарувни янада такомиллаштиришга, туризм ташкилотларига тажрибали мутахассис ходимларни жалб этишга, халқаро ва маҳаллий сайёҳлар учун эса янада қулай шароитлар юзага келишига ҳуқуқий асосларни яратди.

Хуллас, туризм индустрияси соҳасидаги ислохотларнинг жадаллаштирилши, хусусан, туристлар учун қулай шароитлар ва муҳит яратилиши, виза, паспорт, божхона тартибларининг соддалаштирилиши, меҳмонхона ва бошқа жойлаштириш воситаларининг барпо этилиши, стандартларга мос хизматлар жорий этилиши, тарғибот-ташвиқот ишларининг кучайтирилиши (чет эл ОАВларини кенг миқёсда жалб этилиши) каби омиллар туристлар сонининг кўпайишига, улар ташриф буюрадиган давлатлар географиясининг кенгайишига олиб келди.

Истиқлол йилларида зиёратгоҳлар ва зиёрат масалалари этнограф олимлар А.Аширов, А.Маликов ва бошқалар томонидан янгича ёндашувлар асосида ўрганилган. XXI асрнинг охириги йигирма йилида зиёратгоҳларни элшунослик маълумотлари асосида ўрганиш Ўзбекистоннинг турли воҳалари кесимида амалга оширилган. Масалан, Н.Абдулахатов Фарғона водийси, З.Абидова Хоразм воҳаси, Ф.Акчаев Жиззах воҳаси, С.Джураева Сурхондарё воҳаси, Ф.Хайитова Қашқадарё воҳаси ва Ш.Жумаева Тошкент вилояти зиёратгоҳлари, уларни таснифи, ўтказиладиган маросимларни энтоҳудудий хусусиятлари билан бирга зиёрат сайёҳлиги йўналишига асос бўладиган объектлар номларини қайд этишган.

Айниқса, тадқиқотчилар томонидан сайёҳлик ривожига хизмат қилувчи хариталар, дастурларнинг яратилиши натижасида зиёрат сайёҳлиги тушунчаси илмий муомалага олиб кирилган. Жумладан, Зайнаб Абидова Хоразм воҳаси зиёратгоҳлари харитаси, Фаррух Акчаев Жиззах зиёратгоҳлари, Шоира Жумаева Тошкент зиёратгоҳлари ҳақида маълумот берувчи веб дастурларининг ишлаб чиқилиши натижасида ҳудудларда сайёҳликнинг зиёрат йўналишини ривожлантириш учун асос бўлган. Санобар Жўраева “Сурхон воҳаси тарихий ва этномаданий манбаларига оид “i-turism” платформасини ишлаб чиқиш” мавзусидаги лойиҳа доирасида Сурхондарё воҳаси зиёратгоҳлари тарихига доир янги илмий маълумотларни ёзма манбалар ва археологик материаллар асосида аниқлаб, илмий муомалага киритган. Иқтисодчилар Б.Наврўззода ва М.Таировалар томонидан воҳа

зиёратгоҳлари иқтисодиёт ва туризмни тадқиқ этиши натижасида сайёҳликни даромад манбаига айлантириш йўллари илмий асослаб берилган.

Ўзбекистонда туризмни жадал ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асоси яратилиши орқали чет эллик сайёҳларни жалб қилиш, янги сайёҳлик хизматларини жорий этиш ҳамда қўшимча валюта манбаларини яратиш орқали миллий иқтисодиётни ўсишига кўмаклашиш, тарихий-маданий сайёҳлик йўналиши билан бир жараёнда туризмнинг замонавий турларини ҳам ривожлантиришга, тизимдаги касбий тайёргарликни яхшилаш ва рақобатбардош муҳитни юзага келтириш учун бир қатор саъйи-ҳаракатлар амалга оширилди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (22 декабр 2017 йил). – Тошкент: Ўзбекистон. 2018. – 61 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбектуризм” миллий компаниясини ташкил қилиш тўғрисида”ги Фармони. 1992 йил, 27 июль. ПФ-447-сон. www.lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикасининг Президентининг “2005 йилгача бўлган даврда Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш давлат дастури тўғрисида”ги Фармони. 1999 йил 15 апрел. ПФ-2286-сон. www.lex.uz.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. 2018 йил 7 феврал. ПҚ-3514-сон. www.lex.uz.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2019 йилларда Бухоро шаҳри ва Бухоро вилоятининг туризм салоҳиятини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. 2017 йил 19 май. № ПҚ-2980. www.lex.uz.
6. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси. 2007. – 276 б.
7. Гулямов Р. Туризм - движущая сила развития в Центральной Азии. <https://www.uzdaily.uz/ru/post/62774>. 06.08.2021.
8. Гурин С. Туризм как антропологический феномен // Топос. 23.03.2004. <https://www.topos.ru/article/2169>.
9. Житенёв С.Ю. Религиозное паломничество в христианстве, буддизме и мусульманстве: социокультурные, коммуникационные и цивилизационные аспекты. – Индрик, 2012. – 264 с.
10. Индустрия туризма в Узбекистане // Новый Узбекистан, 2021. Спец выпуск. – С. 84-85.